

811.161.1'255.4=163.41
811.161.1'373.7:811.163.41'373.7
<https://doi.org/10.18485/sj.2018.23.1.44>

НАТАЛЈА А. МИЛАКОВИЋ*
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Руски центар

Оригинални научни рад
Примљен: 04. 01. 2018.
Прихваћен: 29. 01. 2018.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРЕВОЂЕЊА ФРАЗЕОЛОШКИХ
ЈЕДИНИЦА (НА ПРИМЈЕРУ РОМАНА МИХАИЛА
БУЛГАКОВА „МАЈСТОР И МАРГАРИТА” И ЊЕГОВОГ
ПРЕВОДА НА СРПСКИ ЈЕЗИК)

У раду се разматрају начини превођења фразеолошких јединица са руског језика на српски на примјеру романа Михаила Булгакова *Мајстор и Маргарита*. Коришћен је српски превод Злате Коцић (Београд, 2010). Циљ рада је био да се спроведе истраживање како би се у анализираном тексту идентификовале фразеолошке јединице и њихова стилска и експресивна обојеност, описали главни начини превођења таквих јединица те откриле основне тешкоће превођења фразеологизама и начини за превазилажење таквих тешкоћа.

Кључне ријечи: теорија превођења, фразеологизми, Михаил Булгаков, *Мајстор и Маргарита*.

0. Увод. – Постоји мноштво научних расправа, књига и дисертација о фразеологији, а интересовање за ову област језика и даље је велико. Лексичко благо језика чине стотине хиљада речи и оно има врло сложену организацију. У актуелна дискусиона питања проучавања фразеологије спадају питања тачнијег одређивања појма фразеолошке јединице, однос фразеологизама са другим језичким јединицама, суштина процеса стварања и задржавања у језичком систему нових фразеолошких јединица, емоционалне карактеристике фразеологизама, специфичност њихове реализације у говору и сл.

* natalja.milakovic@gmail.com

Проучавање националне специфичности и универзалних особина фразеологије различитих језика данас добија посебну актуелност због тежње лингвиста да објективно установе границе међујезичких веза фразеологизама.

Сваки језик на свој начин приказује свијет, и тако ствара језичку слику свијета, која битно одређује специфичност националне визије свијета. Она чува и репродукује културне традиције националног менталитета.

Превођење фразеологизама спада међу најсложенији проблеме у превођењу књижевног текста: „В ’шкале непереводимости’ или ’трудно переводимости’ фразеологизми, или фразеологические единицы (ФЕ), занимают едва ли не первое место: ’непереводимость’ фразеологии отмечается всеми специалистами в числе характерных признаков устойчивых единиц; на нее неизменно ссылаются сторонники ’теории непереводимости’; с трудностью перевода ФЕ на каждом шагу сталкивается переводчик-практик, на ней почтительно останавливается теоретик перевода” (Влахов–Флорин 1980: 179).

Бројна савремена научна истраживања наглашавају да фразеолошка јединица добија статус самосталне јединице превода јер приликом превођења фразеологизам се не рашчлањује на посебне елементе већ се преводи као семантички и структурално цјеловита јединица.

Овај рад је посвећен испитивању фразеологије романа Михаила Булгакова *Мајстор и Маргарита* са аспекта двојезичке анализе, дакле у поређењу са српским преводним еквивалентима.

Предмет овог рада је из домена интеркултурне комуникације, те је повезан са историјом и теоријом превођења у оквиру конкретног пара језика. Такво истраживање у домену је русистике и србистике као научних дисциплина.

Основни извор за рад је дјело великог руског писца Михаила Булгакова *Мајстор и Маргарита* (даље у тексту: ММ 2011) и његов превод на српски језик који је остварила Злата Коцић (даље у тексту: ЗК 2010). Ово дјело садржи бројне фразеологизме, што је утицало на наш избор. Преводаца у предговору српског издања насловљеном *Из нете димензије* о овом дјелу биљежи: „... због сасвим особитих стилских и поджанровских одлика, још више – због изузетно сложене структуре, композиције, укрштених планова, роман *Мајстор и Маргарита* измиче сваком шематском сврставању. Ово дело истовремено се може назвати филозофским, историјским, психолошким, друштвеним романом. Сасвим равноправна су и одређења која, као доминантне, истичу хуморне, гротескне, сатиричке елементе, присуство фантастичног и мистичног, или одлике пародије и алегорије” (ЗК 2010: 9).

У нашем истраживању кориситећемо класификацију превођења фразеологизама коју су предложили С. Влахов и С. Флорин (Влахов–Флорин 1980), коју су развили српски русисти Р. Маројевић (Маројевић: 1989) и А. Пеја-

новић (Пејановић 2010), јер таква класификација најбоље одговара задацима нашег истраживања, детаљно је разрађена а у исто вријеме универзална је и одговара било којем језичком пару.

1. Оптималном варијантом превођења фразеологизама сматра се фразеолошки еквивалент јер подразумејва да фразеологизми у језику оригинала и језику превода имају исто или веома слично значење, граматички облик и сликовитост. У нашем случају сродство двају језика и култура повећава могућност проналажења у језику превода одговарајућег фразеолошког еквивалента. Код коришћења таквог начина чува се читав комплекс значења јединице која се преводи. У том случају у језику превода постоји фразеологизам који по свим параметрима одговара фразеолошкој јединици оригинала, без обзира на контекст такав еквивалент мора имати иста денотативна и конотативна значења, дакле: између таквих фразеологизама у руском и српском језику не смије бити разлике у смислу, стилу, метафоричности, емоционалности и експресивности слике. Фразеолошке еквиваленте можемо подијелити на апсолутне и релативне.

Апсолутни еквиваленти имају у језику оригинала и језику превода исто значење, исти формално-граматички облик, исто конотативно значење и стилске карактеристике.

Нужно сказать, что следствию на каждом шагу приходилось преодолевать непредвиденные трудности (ММ 2011: 193). / Треба рећи да је истрага на сваком кораку морала да савлађује непредвиђене тешкоће. (ЗК 2010: 228).

У нас в доме нечистая сила! (ММ 2011: 47). / У нашој кући је нечиста сила! (ЗК 2010: 135).

Релативни еквиваленти се разликују од апсолутних само на формално-граматичком плану: броју или редослиједу компоненти, глаголском виду, употреби приједлога и сл., док је њихова семантика иста у језику оригинала и у језику превода:

Уж ты мне верь, – засипел ему в ухо поэт, – он дурачком прикидывается, чтобы выпросить кое-что (ММ 2011: 6). / – Веруј ми што ти кажем – иштао му је у уво песник – он се прави будала, да би понешто извукао (ЗК 2010: 44).

Посебну групу фразеолошких еквивалената чине фразеологизми с компонентом *черт*. То су десемантизовани фразеологизми, у којима је компонента *черт* изгубила своје значење, и такви фразеологизми показују наш поглед на свијет, наш однос према некоме или нечему. У руској терминологији за такве фразеолошке спојеве постоји термин *междометный фразеологизм*.

Такве фразеолошке јединице спадају у колоквијални стил и углавном се користе за изражавање незадовољства, прекора, осуде, љутње, протеста и сл., дакле негативне оцјене реалности. Међутим, чести су случајеви када се исти узвици користе и за изражавање позитивних емоција: радости, усхићења и

сл. Употреба таквих фразеологизама даје контексту сликовитост, лакоћу, као и грубост изражавања.

Као и за сваки други фразеологизам, за устаљене јединице таквог типа карактеристични су експресивност, емоционалност и метафоричност. Можемо рећи да такве фразеолошке јединице уопште немају своју номинативну функцију нити семантику него врше само емоционално-експресивну функцију и користе се само за изражавање оцјене и односа према чињеницама и појавама реалности. Због тога код коришћења таквих фразеологизама не гледа се на првобитно лексичко значење ријечи у њиховом саставу, што је мање-више карактеристично за све фразеологизме.

Коришћење таквих фразеологизама у роману *Мајстор и Маргарита* гдје је један од главних јунака ђаво више је него прикладно и природно. Али аутор користи такве јединице не само за изражавање емоција и оцјена стварности него и репродукује првобитно лексичко значење таквих фразеологизама и на различите начине се игра са њиховим значењем. Скоро сваки фразеологизам са компонентом *ђаво* 'черт, дјавол, леший' има пуну семантичку вриједност, компоненте таквих фразеологизама имају директну везу са реалношћу. Такав начин интересантан је и због тога што се и помињањем ђавола на неколико мјеста у роману наговјештава појављивање чланова свите Воланда. Напримјер, када је Берлиоз на самом почетку романа помислио: „...Пожалуй, пора *бросить все к черту* и в Кисловодск...”, одмах после тога пред њим се појављује Коровјев – Фагот:

Пожалуй, пора бросить все к черту и в Кисловодск... (ММ 2011: 30). / *Можеда би требало да отерам све до ђавола, на правац у Кисловодск...* (ЗК 2010: 34).

Треба напоменути да се у поглављима *Велики бал код сатане*, *Одлучена је судбина Мајстора и Маргарите*, *На Вранчијим горама*, *Опроштај и вечно боравиште* ниједном не користе такви фразеологизми због узвишености теме која се описује у њима.

Такође, такви фразеологизми се не користе у главама о Ијешуа Га-Ноцри и Понтију Пилату, јер садржај тих глава искључује коришћење грубе и стилски ниже лексике. У поглављима гдје таквих ограничења нема скоро сви јунаци често користе у свом говору фразеолошке јединице са компонентом *ђаво*.

Често се у тексту појављује фразеологизам *черт знает что*, који у српском преводу обично има релативни еквивалент. Прво ћемо навести примјере у којима се тај фразеологизам на српски језик преводи конструкцијом са глаголом у будућем времену и личном замјеницом трећег лица јединине *ђаво ће га знати*:

*Совершенно естественно, что, как только они попали в окаянную квартиру, и у них началось **чёрт знает что*** (ММ 2011: 93). / *Потпуно је природно што је и код њих, чим су се уселили у стан, отпочело нешто – **ђаво ће га знати шта*** (ЗК 2010: 108).

Постоје примјери гдје се руски фразеологизам *черт знает что* преводи уз помоћ конструкције са кондиционалом:

– *Наташа! Ну как вам не стыдно, – говорила Маргарита Николаевна, – вы грамотная, умная девушка; в очередях врут черт знает что, а вы повторяете!* (ММ 2011: 224). / *Наташа, па како вас није срамота – говорила је Маргарита Николајевна – ви сте писмена, паметна девојка... У редовима ђаво би га знао шта све не лажу, а ви понављате!* (ЗК 2010: 267).

2. Фразеолошким аналогом називамо фразеологизам са истим или врло сличним семантичким садржајем и значењем, али различитим граматичким обликом, лексичким саставом и сликовитошћу у односу на фразеологизам оригинала. Пошто се ради о сродним језицима, понекад се преводни аналози разликују само по једној компоненти (Пејановић 2010: 191).

– *Не валийте дурака, Иван Савельевич, а слушајте. Телеграммы эти куда не носите и никому не показывайте* (ММ 2011: 52). / – *Не изиграјте будалу, Иване Савельевичу, него саслушајте. Те телеграме немојте куда носити и коме их не показујте* (ЗК 2010: 146).

Као примјер пуног аналога можемо навести руски фразеологизам *тише воды, ниже травы* у значењу 'очень тихо, смиренно' и његов превод на српски као *мањи од маковог зрна* 'претерано повучено, мирно':

– *Возвращайся немедленно в Киев, – продолжал Азazelло, – сиди там тише воды, ниже травы и ни о каких квартирах в Москве не мечтай, ясно?* (ММ 2011: 206). / – *Враћај се одмах у Кијев! – настави Азazelло. – Мируј тамо мањи од маковог зрна, и ни о каквим становима у Москви не сањај. Јасно?* (ЗК 2010: 244).

За руски фразеологизам *поминай как звали* у значењу 'совсем потерян, утрачен' преводилац проналази адекватан аналог *нема га ни од корова* 'нигде уопште (некога, нечега) нема':

– *Ах, подковочку, – заговорила она, – сию минуту! Так это ваша подковочка? А я смотрю, лежит в салфеточке... Я нарочно прибрала, чтобы кто не поднял, а то потом поминай как звали!* (ММ 2011: 292). / – *Ах, потковичицу? – проговори она. – Ево овај часак! Дакле, то је ваша потковица? А ја видим, лежи у сервијети, па је намерно приберем, да је неко не би узео, а после, нема га ни од корова!* (ЗК 2010: 349).

3. Калкирање или дослован превод преводиоци обично користе у случају када друге начине, између осталог и фразеолошки, не могу у потпуности примијенити у језик превода – семантику, стилистику и експресију фразеолошке јединице, а с друге стране, неопходно је пренијети читаоцу метафоричну основу фразеологизма. Овај начин се обично користи када у језику на који се преводи не постоји фразеолошки еквивалент или аналог.

Неки истраживачи сматрају да је коришћење овога начина превођења продуктивно и често га преводиоци користе: „Соответствия-кальки обладают определенными достоинствами и достаточно широко используются в переводческой практике. Во-первых, они позволяют сохранить образный строй

оригинала, что особенно важно в художественном переводе. Во-вторых, они дают возможность преодолеть трудности, которые возникают, когда в оригинале образ обыгрывается для создания развернутой метафоры” (Комиссаров 2004: 174).

Као примјер калкирања навели бисмо превод фразе *сдати в архив*, која у руском језику носи ироничан карактер и има значење ’предавати забвению как нечто устаревшее, негодное’. У савременом руском језику овај израз превасходно се користи у основном значењу, а идиоматско значење фраземе је застарјело. Под утицајем руског језика преводац је буквално пренио тај фразеологизам на српски — *одложити у архив*. Међутим, ни у једном рјечнику српског језика нисмо пронашли такву фразему, мада је за српског читаоца јасно значење таквог калка јер ријеч *архив* у српском језику има исто значење као и у руском — ’установа за чување старих писаних докумената; дио научне или државне установе у коме се чувају стари списи’:

– *Увы! – с сожалением ответил Берлиоз, – ни одно из этих доказательств ничего не стоит, и человечество давно сдало их в архив* (ММ 2011: 34). / – *Авај! – сажаливо одговори Берлиоз. – Ниједан од тих доказа не вреди ништа, и човечанство их је давно одложило у архив* (ЗК 2010: 39).

Код превода слједећег фразеологизма *забегать вперед* ’нарушая последовательность действий, совершать, делать что-либо преждевременно’ преводац није искористио српски аналог *истрчавати пред руду* него је превео дословно *истрчавати напред*:

Один уже подносил спичку Бегемоту, вынувшему из кармана окурок и всунувшему его в рот, другой подлетел, звеня зеленым стеклом и выставляя у прибором рюмки, лафитники и тонкостенные бокалы, из которых так хорошо пьется нарзан под тентом... нет, забегая вперед, скажем... тился нарзан под тентом незабвенной Грибоедовской веранды (ММ 2011: 345). / *Један је већ приносио шибицу Бехемоту који беше извадио из џепа опушак и убацио га у уста, други је притрчао звецкајући зеленим стаклом и постављајући поред прибора за јело чашице, винске чаше, и танке пехаре из којих се тако лепо пије кисела вода испод тенде... не, истрчавати напред, рећи ћемо: тила се кисела вода испод тенде оне незаборавне Грибоједовљеве веранде* (ЗК 2010: 413).

4. Буквалан превод се разликује од дословног по томе што буквалан превод не преноси смисао оригиналног фразеологизма и не изазива код носилаца тог језика никакве асоцијације. То се дешава када преводац не препознаје фразеологизам у изворном тексту и преводи га слободним спојем ријечи, при томе такав превод искривљује смисао изворног фразеологизма:

Дом скорби засыпал (ММ 2011: 129). / *Дом скорби тонуо је у сан* (ЗК 2010: 151).

Ово је примјер из 11. поглавља *Раздвоение Ивана*, где се радња одвија у лудници. Фразеологизам *дом скорби* у изворном тексту се користи у смислу ’лудница’. Међутим, превођење тог фразеологизма на српски као *дом скорби* ствара код српског читаоца погрешну слику да се ради о некој установи со-

цијалне заштите. До грешке је дошло због тога што руска реч *скорбь* 'крајњия печаль, горесть, тяжёлое переживание' и српска *скрб* 'брига, његовање, старање' јесу међујезички хомоними, дакле да без обзира на формалну сличност имају у два језика различито значење. У овом примјеру, с друге стране, видимо како преводац у језику превода користи фразеологизам *тонути у сан* тамо гдје је у изворном тексту само лексема *засыпал*.

У другом примјеру:

Чума-Анушка вставала почему-то чрезвычайно рано, а сегодня что-то подняло ее совсем ни свет ни заря, в начале первого (ММ 2011: 290). / Чума-Анушка устајала је из неких разлога веома рано, а данас ју је пробудило нешто што није било ни светлост ни свитање, а било је одмах иза поноћи (ЗК 2010: 347).

преводац није препознао руски фразеологизам *ни свет ни заря* 'очень рано; до рассвета' и покушао га је превести описно, што је довело до грешке. По нашем мишљењу, овде би највише одговарао српски фразеологизам *у цик зоре*.

5. У случају када у језику превода не постоји адекватан фразеолошки еквивалент или аналог, као и онда када се фразеологизам не може превести дословно, преводац може користити описни превод. Стручњаци сматрају да је такав начин превођења фразеологизама сасвим прихватљив и да није погрешан: „Јасно је да разни језици располажу различитим лексичким фондом, тим прије фразеолошким, и да се различити појмови изражавају другачијим формалним средствима. То значи да чак ни код два блискосродна језика не можемо очекивати потпуну кореспонденцију на фразеолошком нивоу, па ће често фразеологизам у недостатку фразеолошке замјене у језик превода бити транспонован слободним спојем ријечи” (Пејановић 2010: 250). У суштини код овог начина превођења преводи се не сам фразеологизам него његов смисао, што се често дешава са јединицама које немају својих еквивалената у језику превода. У том случају преводац може користити објашњења, поређења, описивање, тумачење – дакле, сва средства која могу максимално тачно и у што краћем облику пренијети садржај фразеологизма.

За руски фразеологизам *допускать к руке* 'разрешать кому-либо целовать руку', који се у савременом руском језику доживљава као архаизам, као најбоље рјешење преводац предлаже описни превод:

Но улыбки своей он не утратил и в этом печальном случае, и был смеющеюся Маргаритой допущен к руке (ММ 2011: 247). / Али осмех није изгубио ни у овом жалосном случају, и Маргарита му је, смејући се, допустила да јој пољуби руку (ЗК 2010: 296).

Сљедећи фразеологизам *непечатное слово* 'ругательство, сквернословие' спомиње се у оригиналу романа три пута. На једном мјесту преводац га доноси у лику *речи које нису за штампу*:

Минут через пять смотрю: вместо червонца бумажка с нарзанной бутылки! – тут шофер произнес несколько непечатных слов (ММ 2011: 194). / Прође пет минута,

погледам: уместо новчанице – папирић, налепница са флаше киселе воде! – Ту возач одвали неколико речи који нису за штампу (ЗК 2010: 230),

а на другом мјесту у оквиру једне реченице и као *речи које нису за штампу* и као *непристојне речи*:

Вчера в этом Варьете (непечатные слова) какава-то гадюка-фокусник сеанс с червонцами сделал (непечатные слова) (ММ 2011: 194). / Јуче је у овом Варијетеу (речи које нису за штампу) некакав гад мађионичар извео сеансу с тим червонцима (непристојне речи)... (ЗК 2010: 230).

И једна и друга предложена варијанта представља описни превод, свакако је боља она друга варијанта. Као једно од могућих преводних рјешења за овај фразеологизам предлажемо израз *псовке*.

6. Као у случају са описним преводом преводац се обраћа преводу уз помоћ лексеме у случају када у језику превода не постоји адекватни фразеолошки еквивалент или аналог. Обично се превод лексемом користи када је одређени појам у једном језику означен фразеологизмом, а у другом – лексемом. Ако фразеологизам у језику оригинала има синонимичне ријечи, у том случају превод лексемом је најлакше остварив. Стручњаци сматрају да је понекад у преводилачкој пракси такав метод неминован јер ниједан, чак ни блискородни језик, нема увијек могућности да изрази сва значења језика оригинала уз помоћ истих изворних средстава. Али, наравно, и у том случају треба тражити лексему која има што више карактеристика изворног фразеологизма: „Фразеологизам и ријеч којом се он у преводу замјењује требало би да имају исто значење (денотативно и конотативно), комуникативну функцију, с тим што ће се неминовно разликовати на плану форме. Одређени број фразеологизама може се у језику превода замијенити једном лексемом. У том случају важно је остварити еквиваленцију на семантичком плану, тако што ће се адекватно пренијети смисао, порука изворног фразеологизма по цијену губљења његове сликовитости и експресивности” (Пејановић 2010: 261). Ако фразеологизам у језику оригинала нема изразиту сликовитост, превод лексемом у том случају не нарушава стилску карактеристику фразе.

Фразеологизам *ум за разум заходит* означава у руском језику ’состояние, при котором кто-либо не может разумно рассуждать, действовать’. Првобитно значење – рационално влада над духовним. Сматра се да руска реч *ум* представља духовне способности човека, а реч *разум* рационално мишљење. Овај фразеологизам се првобитно користио за људе који су се у свему ослањали на логичко мишљење. Преводац није нашао у српском одговарајући фразеологизам и превео га је глаголом *пошашавети* ’полудјети’, што у овом контексту одговара значењу оригиналног фразеологизма:

Ум финдиректора заходил за разум (ММ 2011: 162). / Финансијски директор је потпуно *пошашавео* (ЗК 2010: 190).

Фразеологизам *сбить с толку* 'привести в замешательство, в растерянность' у руском језику спада у разговорни стил, а неки извори третирају га и као народски израз. Превод на српски лексемом *збунити, збуњен* преноси смисао фразеологизма, али при томе се губи његова стилска обојеност:

Сбитый с толку Иван замолчал (ММ 2011: 147). / *Збуњен, Иван заћута* (ЗК 2010: 172).

– *Вы – не Достоевский,* – сказала гражданка, *сбиваемая с толку* Коровьевым (ММ 2011: 344). / – *Ви нисте Достојевски – рече грађанка, коју је Коровјов збуњивао* (ЗК 2010: 411).

Руски фразеологизам *держатъ пари* 'споритъ с обязательством оплатить проигрыш' кад се користи у 1. лицу једнине има значење 'совершенно уверен, клянусь', што одговара једном од значења глагола *кладити се* у српском језику 'тврдити, гарантовати'. Дакле, и у овом случају имамо примјер када је значење пренесено тачно, али је изгубљена експресивност руске фразе:

– *Пари держу, что не было,* – ответил тот, ставя примус на стол рядом с книгой и вытирая пот рукою на закопченном лбу (ММ 2011: 344). / – *Кладим се* да није имао – одговори овај спуштајући примус на сто, поред књиге, и бришући руком зној са нагарављеног чела (ЗК 2010: 411).

7. Преводним супституцијама називамо устаљене везе ријечи у тексту превода којима се преводи једна ријеч или слободни спој ријечи. Стручњаци сматрају такав начин превођења врло битним и корисним јер се тиме компензују губици и грешке у преводу фразеологизама у тексту као цјелини: „Неријетко се поједина мјеста у преводу не могу адекватно пренијети на други језик (разлози за то су разни и вишеструки, да поменемо само неке од њих: игра ријечи, етнокултурне компоненте садржане у фразеолошким јединицама, метрички разлози). Такви су губици у микроконтексту ненадокнадиви, али зато на нивоу текста као цјелине управо увођењем фразеолошких јединица на мјесту оригиналних слободних лексема и синтагми постиже се одређена равнотежа” (Пејановић 2010: 285–286).

Преводилац често бива принуђен да код превода фразеологизама оригинала користи нефразеолошка средства. Зато је овај преводилачки поступак добар покушај уравнотежења коришћења фразеологизама у оригиналу и преводу. Примјере у овом одјелку подијелили смо полазећи од тога која је врста језичких јединица замијењена у преводу фразеологизмом.

Руски узвик *однако* који се користи за изражавање великог изненађења преведен је на српски језик уз помоћ фраза, блажих псовки *триста му јада* и *сто му громава*:

– *Однако! Я чувствую, что после водки вы пили портвейн!* (ММ 2011: 95). /

– *Триста му јада! Осећам да сте после вотке пили порто* (ЗК 2010: 111).

– *Однако!* – сказал бездушный курильщик (ММ 2011: 99). / – *Сто му громава!* – рече бездушни пушач (ЗК 2010: 116).

Глагол *совладать* 'справити се' пренесен је на српски језик помоћу фраземе *изаћи на крај* који у српском језику има значење 'постићи успех у нечему':

Иван почувстествовал, что обессилел, что с заявлением ему не совладать, не стал поднимать разлетевшихся листов и тихо и горько заплакал (ММ 2011: 129). / *Иван је осетио да је онемоћао, да неће изаћи на крај са том изјавом, и није ни покушао да одигне листове што су се разлетели, и заплакао је тихо и горко* (ЗК 2010: 150).

Глагол *выделяться* 'отличава се среди других' преведен је уз помоћ српске фразе *падати у очи* 'изазивати пажњу (обично нечим необичним, несвакидашњим)':

И эти цветы очень отчетливо выделялись на черном ее весеннем пальто (ММ 2011: 150). / *И то цвеће је јако падало у очи наспрам њеног црног мантила* (ЗК 2010: 176).

8. ЗАКЉУЧАК. – Преводу фразеологизама посвећена је пажња у бројним теоријским радовима, приручницима о превођењу, чланцима из области теорије фразеологије и конфронтативне лингвистике. Проблеми који су везани за то питање третирају се различито и препоручују се различити начини превођења. И то је разумљиво, јер у различитим ситуацијама траже се различити приступи. У процесу превођења фразеологизама преводац има пред собом два основна циља: 1) да стриктно поштује норме компатибилности ријечи (сочетаемости слов) у језику превода; 2) да пренесе сликовитост оригиналног фразеологизма.

Постизање таквих циљева није увијек могуће јер се у процесу превођења преводац суочава са многим изазовима, као што су сличности фразеологизма са невезаним спојем ријечи, асоцијативна сличност фразеологизама и њихова стилска неодређеност и вишезначност.

Чињеница да су руски и српски језик блиски структурно и генетски утицала је на то да је у преводу романа *Мајстор и Маргарита* највише заступљен фразеолошки начин превођења. Често је ипак тешко наћи еквивалент у преводу за фразеолошку јединицу оригинала и у тим примјерима преводац користи аналог. У овом случају је много лакше користити синтагму која има исту семантику и стилску карактеристику и врши исту функцију у преводу.

Дословни и буквални превод у нашој грађи је заступљен у најмањој мјери, јер калкирање је могуће само у том случају када може допринијети да читалац схвати суштинско значење фразеологизма, а не дијелова од којих се он састоји. Калкирање се обично користи када ни један други начин превођења није могућ. Што се тиче буквалног превода, сматрамо да је број примјера релативно мален због преводиоачевог доброг познавања фразеолошког фонда руског језика, као и екстралингвистичких услова, односно свега онога што подразумевамо под појмом култура у најширем смислу.

Често преводац користи нефразеолошки начин превођења и преноси фразеолошку јединицу уз помоћ лексичких, а не фразеолошких средстава језика превода. Обично се тај начин користи само када се преводац увјери да не може употријебити фразеолошки еквивалент или аналог. Такав превод не можемо назвати у потпуности квалитетним јер увијек постоји могућност губитака на плану сликовитости, експресивности, метафоричности и сл.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори

- ЗК 2010:** Михаил Булгаков. *Мајстор и Маргарита*. Превела и приредила Злата Коцић. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- ММ 2011:** М.А. Булгаков. *Мастер и Маргарита*. Москва: АСТ, Астрель, 2011.

ЛИТЕРАТУРА

- Виноградов 1977:** В. В., *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*. – [У:] Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва, 1977, 140–161.
- Влахов–Флорин 1980:** С. Влахов, С. Флорин. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
- Комиссаров 2004:** В.Н. Комиссаров. *Современное переводоведение*. Москва: ЭТС, 2004.
- Маројевић 1989:** Радмило Маројевић. *Лингвистика и поетика превођења (међусловенски превод)*. Београд: Научна књига, 1989.
- Маројевић 2005^а:** Радмило Маројевић. *Фразеолошки русизми у Горском вијенцу*. I: (израз „Милошем живиш” у 892. стиху). – Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 2005 [шт. 2006], књ. 53, св. 1/3, [337] – 347.
- Маројевић 2005^б:** Радмило Маројевић. *Фразеолошки русизми у Горском вијенцу*. II: (израз „на главу погибоше” у 2688. стиху). – Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 2005 [шт. 2006], књ. 53, св. 1/3, [349] – 359.
- Пејановић 2010:** Ана Пејановић. *Фразеологија Горског вијенца*. Подгорица: ЦАНУ, 2010.

Раздобудко-Човић 2009: Лариса Раздобудко-Човић. *Културолошки аспект трансформираних фразеологизама у кратким причама Здравка Крстановића и проблеми њиховог превођења на руски језик.* – Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд, 4–7. IX 2008). [Књ.] 38/1: Развојни процеси и иновације у српском језику. Београд, 2009, 41–61.

Рецкер 2007: Я.И. Рецкер. *Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода.* Москва: Р. Валент, 2007.

Шанский 1963: Н.М. Шанский. *Фразеология современного русского языка.* Москва: Высшая школа, 1963.

Рјечници

Матешић 1982: Josip Matešić. *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika.* Zagreb: Školska knjiga, 1982.

Менас 1979 1: *Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik.* Том 1 / Tatjana Korać... [et al.]; u redakciji Antice Menac. Zagreb: Školska knjiga, 1979.

Менас 1980: *Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik.* Том 2 / Tatjana Korać... [et al.]; u redakciji Antice Menac. Zagreb: Školska knjiga, 1980.

Николић 2007: *Речник српскога језика* / [израдили Милица Вујанић... [и др.]; редиговао и уредио Мирослав Николић]. Нови Сад: Матица српска, 2007.

Телия 2010: В.Н. Телия. *Большой фразеологический словарь русского языка.* Москва: Российская Академия наук, «АСТ-ПРЕСС», 2010.

Федоров 2008: А.И. Федоров. *Фразеологический словарь русского литературного языка.* Москва: Астрель, АСТ, 2008.

Яранцев 1997: Р.И. Яранцев. *Русская фразеология.* Словарь-справочник. Москва: Русский язык, 1997.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Резюме

В работе рассматриваются способы перевода фразеологических единиц с русского языка на сербский на примере романа Михаила Булгакова *Мастер и Маргарита*. В качестве сербского источника мы использовали перевод Златы Коич (Белград, 2010). Цель работы заключается в исследовании фразеологизмов *Мастера и Маргариты* с точки зрения их смысловой, стилистической и эмоциональной нагрузки, описании главных способов перевода таких единиц и выявлении главных трудностей перевода фразеологизмов и способов их преодоления.

Ключевые слова: теория перевода, фразеологизмы, Михаил Булгаков, *Мастер и Маргарита*.

Н. Милакович